

De waarde van de *Ander*

Begeerte en seksueel misbruik in pastorale relaties

Eindwerkstuk ter afsluiting van de opleiding *Beschadigd lichaam* uitgaande van de PThU, onder auspiciën van de SMPR.

Nico de Lange
Belvédèrelaan 16
4112 NX BEUSICHEM
0345-502828

Beusichem, 8 september 2008

Inhoud:

§ 1. *Inleiding*

§ 2. *Girard, nabootsing (mimesis) en begeerte*

§ 3. *De begeertedriehoek en de waarde van de Ander*

§ 4. *Pastorale relaties, begeertedriehoek en seksueel misbruik*

§ 5. *These: de waarde van de Ander als analyse-instrument*

§ 6. *De waarde van de Ander in de casuïstiek - vragen en perspectieven*

§ 7. *Casuïstiek*

7.a. *De waarde van de dader vanuit het gezichtspunt van de benadeelde*

7.b. *De waarde van de dader vanuit het gezichtspunt van de omstanders*

7.c. *De waarde van de benadeelde vanuit het gezichtspunt van de dader*

7.d. *De waarde van de benadeelde vanuit het gezichtspunt van de omstanders*

§ 8. *Begeertedriehoek*

§ 9. *Evaluatie*

§ 10. *Literatuur*

§ 1. Inleiding

De letterkundige R. Girard heeft sinds de jaren zestig van de 20^e eeuw een theorie ontwikkeld waarin hij stelt dat de mens niet uit zichzelf begeert, maar begeert wat anderen (reeds) begeren, respectievelijk bezitten.

In dit werkstuk vat ik zijn theorie kort samen en pas deze toe op een deel van het netwerk van relaties dat aanwezig is in een situatie van seksueel misbruik in een pastorale relatie. Aan de hand van zijn gedachten onderzoek ik een casus. De bespreking van de casus wordt afgerond met een evaluatie waarin de relevantie van het materiaal wordt beoordeeld voor het werk van de gemeentebegeleider van gemeenten die te maken hebben met seksueel misbruik in een pastorale relatie.

§ 2. Girard, nabootsing (mimesis) en begeerte

R. Girard werd bij het bestuderen van romans van onder anderen Cervantes, Stendhal, Proust en Dostojewski getroffen door een mechanisme dat in deze romans een constante bleek te zijn. Hij beschrijft dit mechanisme met de term *mimesis*¹.

Mimesis is in de theorie van Girard een mechanisme waaruit bepaalde interacties tussen mensen voortkomen - de term is adequaat te vertalen met 'nabootsing'. Nabootsing is allereerst te beschouwen als een leermodel². Kinderen leren van een belangrijke ander³ (bijvoorbeeld een docent) om vaardigheden en kennis na te bootsen die deze ander nastreeft, respectievelijk bezit, dan wel kan ontsluiten. Door nabootsing komen kinderen tot volwassenheid. Cultuur zou zonder nabootsing teloor gaan.

Het spreken van Girard over nabootsing kenmerkt zich door de gedachte van een driehoek. In het geval van kennisverwerving is er sprake van een bepaald object (kennis, vaardigheden) dat nagestreefd wordt door het subject (de leerling) omdat het model (docent) reeds toegang heeft tot dit object.

Er loopt niet alleen een rechtstreekse lijn tussen subject (leerling) en object (kennis, vaardigheden), maar ook een lijn tussen subject en model (docent). Bovendien is er een lijn tussen model en object. De nabootsing kenmerkt zich door een driehoek waarvan de hoekpunten worden bezet door subject, object en model.

Girard stelt dat nabootsing in een driehoek ook van toepassing is op de begeerte. Begeerte verloopt volgens een driehoek, dat wil zeggen: de mens begeert volgens de *Ander*. Boven de lijn tussen het begerend subject en het begeerde object bevindt zich het model dat zowel met het begerend subject als met het begeerde object is verbonden.

Het begeerde object krijgt een begerenswaardige waarde omdat het model (de *Ander*) het object reeds begeert of bezit. Een alledaags voorbeeld is de begeerte naar de partner van een bevriend iemand. Omdat de partner al wordt begeerd wekt dit de begeerte op van het begerend subject. De begeerte is niet authentiek, maar bemiddeld door het model (bevriend iemand), die dan ook *bemiddelaar* heet in de termen van Girard.

Als er voldoende afstand blijft bestaan tussen de bemiddelaar en het begerend subject, én indien de bemiddeling expliciet is spreekt Girard van externe

¹ Grieks: μίμησις. Zie Girard 1986a; voor het toegankelijk maken van zijn ideeën zie onder andere Lascaris 1984 en de website van het Blaise Pascal Instituut, www.bezinningscentrum.nl.

² Lascaris 1984, 131: "Het mimetische is 'normaal' wanneer het gaat om opvoeding, leren, geïnitialiseerd worden...".

³ Vergelijk Van Uden 1988, 75v.

bemiddeling. In die situatie is de begeerte niet ineens afwezig, en is de driehoek niet opgeheven, maar behoeven begerend subject en bemiddelaar (nog) niet tot rivaliteit te komen.

Indien de bemiddeling niet mag worden benoemd spreekt Girard van interne bemiddeling en dan is er wel sprake van rivaliteit. Naarmate de relatieve afstand tussen model en begerend subject afneemt, neemt de rivaliteit toe⁴.

§ 3. *De begeertedriehoek en de waarde van de Ander*

De bemiddeling is in het moderne westen vaak van het type intern. Belangrijke oorzaak hiervan is volgens Girard de ideologie van de authenticiteit die het begeren volgens de ander (bemiddeling) afkeurt. Bovendien nemen in het moderne westen relatieve afstanden tussen mensen steeds meer af. Binnen de begeertedriehoek van de onuitgesproken bemiddeling (interne bemiddeling) wordt daardoor de bemiddelaar (de *Ander*) steeds belangrijker voor het begerend subject. De *Ander* is enerzijds degene die door het begerend subject wordt bewonderd - vanwege diens verbinding met het begeerde object - en anderzijds wordt gezien als rivaal.

Bij nadering van de bemiddelaar (de *Ander*) neemt de waarde van de *Ander* toe, en wordt het begeerde object relatief minder belangrijk. Het begerend subject kent bij dit proces aan die *Ander* een waarde toe die de intrinsieke waarde van de bemiddelaar overstijgt. En naarmate de *Ander* in waarde toeneemt, neemt ook de benodigde inzet toe om deze *Ander* als rivaal te kunnen overwinnen. Dit alles geschiedt echter steeds weer in het verborgene: de bemiddeling mag niet worden benoemd.

Vanwege het verborgen karakter houdt het begerend subject zichzelf in een houdgreep van bewondering voor de bemiddelaar, verachting van zichzelf omwille van die bewondering, en tegelijk een bijna ziekelijk streven om gelijk te worden aan de bemiddelaar.

§ 4. *Pastorale relaties, begeertedriehoek en seksueel misbruik*

In een pastorale relatie is er sprake van een pastor die over bepaalde waarden beschikt: hij wordt onder andere gezien als degene die omgang met het heilige heeft en een belofte met zich meebrengt van heling en veiligheid. Dit kan het verlangen bij een pastorant wekken om eveneens te kunnen beschikken over deze waarden. Een dergelijk (bemiddeld) verlangen kan zinvol en functioneel worden gemaakt indien de pastor zijn of haar positie, distantie en rol helder voor ogen houdt. Hij of zij kan dan gids zijn (model-leren) voor de pastorant indien de bemiddeling in ieder geval voor de pastor een extern karakter behoudt (dat wil zeggen: als hij het onderscheid tussen subject en model blijft zien), en hij voldoende afstand bewaart ten opzichte van de pastorant.

Het verlangen en de kwetsbaarheid van de pastorant kunnen echter ook worden misbruikt door de pastor indien deze de pastorant te dicht laat naderen of zelf actief de afstand vermindert. Indien de afstand tussen pastor en pastorant te klein wordt kan er ten slotte sprake zijn van (seksueel) misbruik in een pastorale relatie.

Het op deze wijze doorlichten van een pastorale relatie waarbinnen sprake is van seksueel misbruik levert verschillende perspectieven op, waarbij ik mij in het kader van dit werkstuk beperk tot de volgende drie perspectieven.

Het eerste perspectief is dat van het verlangen (begeerte) van de benadeelde. Met het gebruik van deze term in dit kader bedoel ik niet dat het seksueel misbruik

⁴ Vergelijk Lascaris 1995.

(deels) de verantwoordelijkheid van de benadeelde zou zijn. Het gaat hier om een vorm van verlangen of begeerte naar heling van innerlijke verwondingen die een gelegitimeerde plaats heeft *binnen de context van de pastorale relatie*.

Het model van de begeertedriehoek kan echter mogelijk licht werpen op de vraag waarom de benadeelde de pastor zo hoog aanslaat dat hij wordt meegenomen in het misbruik en niet meteen door heeft dat het om misbruik gaat.

De begeertedriehoek pas ik hier zó toe dat het begeerde object uit (één van) de genoemde waarden bestaat die verbonden zijn met de pastor (omgang met het heilige en een belofte van heling en veiligheid), waarbij de pastorant deze waarden nastreeft in het begeren volgens de *Ander* (de pastor). Door de te grote nadering van tussen model en begerend subject verdwijnt het begeerde object uit het zicht.

Het tweede perspectief is dat van de begeerte van de dader. Achter de handelingen van de misbruikende pastor gaat eveneens begeerte (verlangen) schuil naar bepaalde waarden. De psychiater P. Rutter⁵ spreekt over 'relaties van onmetelijke waarde' als hij seksueel misbruik van cliënten door professionele hulpverleners onderzoekt. De dader kent bij het misbruik van de pastorale relatie een extrinsieke waarde toe aan de benadeelde. Dat is een gevolg van de begeerte naar de waarden die volgens de dader zijn verbonden met de benadeelde. Rutter heeft het onder andere over een 'speurtocht naar seksuele heling'.

In een situatie van pastoraal contact en ontkiemende begeerte is er nauwelijks ruimte om de bemiddeling te benoemen en extern te maken. Indien het correct is om te stellen dat zowel dader als benadeelde bepaalde waarden nastreven die met de ander worden verbonden, kan er bovendien sprake zijn van dubbele (interne) bemiddeling. In die situatie streven zowel begerend subject als bemiddelaar over en weer naar nabootsing van de ander. Dit werpt licht op de soms lange duur van de misbruikende seksuele relatie. Kenmerkend in deze situatie is volgens Girard dat de waarde van de ander zo groot wordt dat het begeerde object vrijwel geheel naar de achtergrond verdwijnt⁶.

Het derde perspectief is dat van de gemeente als begerend subject. De begeertedriehoek maakt inzichtelijk dat aan de beschuldigde vaak een extrinsieke waarde wordt toegekend die door (een deel van) de gemeente in stand wordt gehouden. Een dergelijk mechanisme vergroot het risico op misbruik.

Analoog is het mogelijk dat ook de benadeelde(n) een extrinsieke waarde wordt toegekend door (een deel van) de gemeente. Dat laatste kan mede verklaren waarom niet alleen de beschuldigde vaak als zondebok wordt aangewezen, maar ook de benadeelde(n) dit lot kan treffen. Het zondebokmechanisme is bij Girard de uiterste 'oplossing' indien er sprake is complexe interne bemiddeling (mimetische crisis)⁷.

Dit perspectief verheldert in ieder geval waarom juist benadeelde(n) het zo moeilijk kunnen hebben in de gemeente. Vanuit het perspectief van (een deel van) de gemeente zijn zij de bemiddelaar (de *Ander*) te dicht genaderd, en dreigen zij na het naar buiten komen van het verhaal met dit gegeven samen te vallen⁸.

⁵ Rutter 1990.

⁶ Lascaris 1984, 131: "... een mens blijft 'normaal' als zijn zicht op het object niet geheel verloren gaat...".

⁷ Girard 1986b, vergelijk Korfage 1994 en Ter Borg 1987.

⁸ Girard 1986b, 31 spreekt over 'indifferentie' als eerste stereotype voor vervolging; Ter Borg 1987, 53, vat samen dat het doorbreken van de indifferentie slechts kan na een collectieve moord.

§ 5. *These: de waarde van de Ander als analyse--instrument*

Uit het voorafgaande blijkt dat het toekennen van een extrinsieke waarde aan subjecten in de netwerken in een kerkelijke gemeente een symptoom kan zijn van begeertedriehoeken waarin sprake is van (interne) bemiddeling. Deze extrinsieke waarde wil ik als analyse-instrument hanteren bij de analyse van een casus. Ik zet daarmee in op de *relatie* tussen begerend subject en bemiddelaar om te onderzoeken of sprake is van een begeertedriehoek.

§ 6. *De waarde van de Ander in de casuïstiek - vragen en perspectieven*

Welke rol speelt de waarde van de *Ander*, zoals beschreven door Girard in zijn analyse van de begeertedriehoek, in het netwerk van relaties van een gemeente waar sprake is van seksueel misbruik in pastorale relaties?

Hierbij gaat het allereerst om de vraag welke waarde aan de dader wordt toegekend vanuit het gezichtspunt van de benadeelde en vanuit het gezichtspunt van de omstanders. Vervolgens gaat het op analoge wijze om de vraag welke waarde aan de benadeelde wordt toegekend vanuit het gezichtspunt van de dader en vanuit het gezichtspunt van de omstanders.

§ 7. *Casuïstiek*

R.R. Ganzevoort&A. L. Veerman beschrijven een casus waarin sprake is van seksueel misbruik van een adolescent - Mirjam - door een jeugdouderling - Willem - als illustratie bij hun beschrijving van seksueel misbruik, de mechanismen en pastoraal beleid⁹. In de onderstaande analyse verwijzen cijfers tussen vierkante haken naar de paginering van de betreffende uitgave. De observaties worden waar nodig ondersteund met relevante andere literatuur.

7.a. *De waarde van de dader vanuit het gezichtspunt van de benadeelde*

Mirjam blijkt aan Willem (en diens vrouw Els) een meerwaarde toe te kennen als wordt beschreven hoe Els reageert op het seksueel contact tussen Willem en Mirjam. Els spreekt hierover met Mirjam, en legt haar vervolgens een zwijggebod op. Daarop, aldus de casus, vereenzaamt Mirjam en '... had ze niemand meer' [101].

Rutter noteert de volgende zin van een benadeelde: de dader '...representeerde alles wat ik in mijn leven niet had'¹⁰. In dit deel van zijn boek zijn bij hem woorden te vinden in de trant van 'belangrijkste man', 'relaties van buitengewoon belang' en 'diepste strevingen' die we kunnen ervaren door de seksuele daad¹¹.

Van Dam&Eitjes hebben het onder andere over relaties die benadeelden 'voor geen goud willen verliezen'¹². Een partner van een benadeelde spreekt over het 'verafgoden' van de pastor¹³.

7.b. *De waarde van de dader vanuit het gezichtspunt van de omstanders*

De waarde van Willem vanuit het gezichtspunt van de omstanders komt in de casus tot uitdrukking als hij wordt beschreven als een man met een zorgzame houding en vriendelijke uitstraling, die bepaalde verwachtingen wekt bij kerkenraad en ouders van kinderen [5]. Ook Mirjam's ouders 'vinden het fijn dat [hun dochter] bij Els en

⁹ Ganzevoort&Veerman (1999), pp. 5, 6, 38, 39, 60, 61, 101-103.

¹⁰ Rutter 1990, 72.

¹¹ Idem, 75.

¹² Van Dam&Eitjes 1994, 26.

¹³ Idem, 75.

Willem zo opgevangen wordt.' [6].

De aan Willem toegekende waarde wordt door hem zelf ingebracht in zijn manipulatie van Mirjam [38]: 'Iedereen vertrouwdde hem immers? Zelfs haar ouders...'. Ook verderop wordt benadrukt hoe goed de jongeren met Willem kunnen praten [60]. Deze waarde zou ook mede schuil kunnen gaan in de uitdrukking van ongeloof die de bevriende ouderling uit tegenover Els: 'Dat kan niet...' [101].

De aan de dader toegekende waarde verschuift in het verloop van de casus. Zodra de kerkenraad naar buiten treedt met een mededeling over het neerleggen van het ambt, en het uiten van dankbaarheid over het goede dat Willem heeft gedaan, wordt aan de toegekende waarde van Willem een machtsfactor toegevoegd. De kring rond Mirjam en haar ouders vraagt de kerkenraad ervoor te zorgen dat Willem niet langer in de kerk komt. Deze extra dimensie van macht die wordt toegekend aan Willem leidt er mede toe dat de gemeente uiteen valt in een 'kamp Mirjam' en een 'kamp Willem' [102]. Op deze verschuiving wordt nog teruggekomen onder de vierde deelvraag, waar de toegekende waarde van de benadeelde vanuit het oogpunt van de omstanders wordt behandeld.

A.L. Veerman beschrijft in zijn dissertatie een casus¹⁴ met interessante parallellen. Deze casus beschrijft hoe de gemeente veel van de predikant verwacht ten aanzien van het jongerenwerk. De hoge verwachtingen klinken door in de kenmerken die aan ds. X worden toegeschreven: enthousiast, eigengereid, actief met jongeren, vermogen om mensen enthousiast te maken. Problemen worden daarbij voor lief genomen.

Een dubbelzinnig spoor van de toegekende waarde van ds. X is in deze casus de uitspraak '... dat geen enkele andere gemeente deze man zou gaan beroepen'¹⁵. Ook opmerkingen over predikanten die 'tot banier worden gemaakt' en gemeenteleden die 'op elkaar aangewezen zijn' als er geen predikant meer is wijzen in deze richting¹⁶.

Van Dam&Eitjes signaleren een irreëel beeld van de predikant en diens geestelijke macht¹⁷.

7.c. De waarde van de benadeelde vanuit het gezichtspunt van de dader

De waarde van de benadeelde vanuit het perspectief van de dader komt tot uitdrukking in het volwassener maken van Mirjam dan zij is [38]. Willem kent haar daarmee een waarde toe die haar intrinsieke waarde overstijgt. Hun relatie kleurt hij vanuit theologische termen en daarmee tilt hij Mirjam nog eens extra boven zichzelf uit [6, 38]. Met attenties maakt hij dat Mirjam zich bijzonder voelt.

Ook Van Dam&Eitjes signaleren het belangrijk maken van de benadeelde¹⁸

De taal van Rutter helpt hierbij om deze signalen te herkennen en te benoemen. Hij spreekt over het verlangen tot heling van innerlijke wonden wat door mannen wordt verhuld door een wolk van erotische fantasieën en sprookjes over seksueel beschikbare vrouwen¹⁹. Het denken in de begeertedriehoek voegt hier een bepaalde dimensie aan toe. In de begeertedriehoek verdwijnt op zeker moment, wanneer

¹⁴ Veerman 2005, 64vv.

¹⁵ Idem, 66.

¹⁶ Idem 68.

¹⁷ Van Dam&Eitjes 1994, 68 en 98.

¹⁸ Idem, 73.

¹⁹ Rutter 1990, 109vv.

begerend subject en bemiddelaar elkaar te dicht naderen, het begeerde object grotendeels uit het oog en wordt de bemiddelaar steeds belangrijker. Dat gebeurt ook in de casus over Willem en Mirjam. Wanneer de relatie van Willem met Mirjam intensifieert verliest hij juist dat wat hij begeert uit het oog: ruimte om zijn eigen leven te leiden. Hij zet zichzelf klem omdat hij het begeerde object niet meer voor ogen houdt, maar in de relatie met anderen zichzelf straft voor wat hij verkeerd doet [39]. Van Dam&Eitjes beschrijven een dergelijk zichzelf klemzetten als van één van de plegers van seksueel misbruik wordt gezegd: 'Hij voelde zich meestal teleurgesteld omdat hij niet vond wat hij vermoedde dat toch moest bestaan.'²⁰

7.d. De waarde van de benadeelde vanuit het gezichtspunt van de omstanders

De casus beschrijft hoe het verhaal over de seksuele omgang van Willem met Mirjam ongeloofwaardig zou zijn, want 'wie zou nu zo'n vreemd verhaal aannemen van een meisje van 13?' [38]. Ook 'haar vriendinnen op school zouden er niets van begrijpen' [39].

Voorts is er het signaal in de tekst dat Mirjam graag Willem enige tijd zou willen ontwijken door niet naar de kerk te gaan, maar 'Wegblijven uit de kerk dan? Dat kon ze niet uitleggen aan haar ouders' [39]. Verderop wordt gesteld dat zij het gevoel krijgt 'dat elk woord haar zou verraden' [60]. Mogelijk ligt ook een signaal van de extrinsieke waarde van de benadeelde besloten in de passage die beschrijft dat Mirjam rein zou moeten leven 'en niet toegeven aan verkeerde verlangens' [60]. Een bevestiging van één en ander lijkt de bevriende ouderling te uiten in de zin tegen Els: 'je zult het wel verkeerd gezien hebben' [101].

In de ogen van Els wordt aan Mirjam in ieder geval een meerwaarde toegekend: 'Volgens Els was het ook wel een beetje Mirjam's schuld' [101].

Een frappante ontwikkeling binnen dit perspectief is het verdwijnen van Mirjam uit de casus, zodra het misbruik bekend is geworden. De ouders kunnen Mirjam niet de troost en de steun geven die ze zocht [101]. De predikant spreekt wel met Els, Willem en Mirjam's ouders [102], maar zij zelf wordt daar niet genoemd. Zij wordt slechts kort nog even genoemd als het gaat om de woede over de mededeling van de kerkenraad, maar daarna gaat zij op in het 'kamp Mirjam' [102].

Daarmee wordt ook aan haar waarde een extra dimensie van macht toegekend, zoals eerder beschreven rond de toegekende waarde van Willem vanuit het gezichtspunt van de omstanders.

Mirjam lijkt ten slotte te worden uitgerangeerd in een individueel gerichte therapie [103]. Dit kan ook een dubbelzinnig signaal zijn van de aan Mirjam toegekende waarde in haar rol van bemiddelaar in het netwerk van de gemeenschap.

Op dit punt is een vergelijking met het boek van Sigrid Zomer²¹ interessant, ook al gaat het in dit geval om een volwassen vrouw die een andere positie inneemt in een gemeentestructuur dan een adolescent van 13 jaar. Zomer beschrijft op een open manier hoe zij in haar gemeente is opgevangen toen zij naar buiten heeft gebracht dat de voormalige pastor een relatie met haar was aangegaan. Maar ondanks zorgvuldig optreden van de deken, openheid naar betrokken vrijwilligers toe en een brede steun voor de ikfiguur in het verhaal, zijn er ook mechanismen van verzet. Zo uit iemand - 'zomaar iemand' - haar verontwaardiging over 'gerommel' met de pastor en 'maar gewoon doorgaan met haar werk in de kerk'²². En er zijn vrijwilligers die hun

²⁰ Van Dam&Eitjes 1994, 47, cursivering van mij, NdL.

²¹ Zomer 2008.

²² Idem, 85.

werk neerleggen omwille van de ikfiguur²³. De partner, Lex, benoemt ook een facet: 'Jij moet keer op keer wel erg sterk zijn [...] maar je kunt het wel'²⁴.

De waarde van de benadeelde komt ook hier naar voren in een mededeling die op het eerste oog het tegengestelde lijkt te suggereren. Het parochiebestuur heeft niets van zich laten horen, en de pastoraal werker is - nadat de ikfiguur de werkzaamheden heeft neergelegd - niet meer langs geweest om bij te praten²⁵.

Er zijn allerlei signalen dat aan de benadeelde waarden worden toegekend die niet te verklaren zijn vanuit haar intrinsieke betekenis voor de gemeente.

§ 8. Begeertedriehoek

Naar mijn mening zijn evidente signalen in de casus aangetroffen dat zowel aan de dader als aan de benadeelde een meerwaarde wordt toegekend. De daarachter mogelijk schuilgaande begeertedriehoeken vormen een belangrijke bron voor desintegratie van de kerkelijke gemeenschap zodra het zicht op het begeerde object verloren dreigt te gaan. Zodra innerlijke bemiddeling geforceerd naar buiten komt en begerend subject en bemiddelaar elkaar te dicht blijken te zijn genaderd ontwricht dit de gemeenschap zodanig dat deze gemakkelijk aan de begeertedriehoeken voorbij zich laat vangen door de aantrekkelijkheid van het zondebokmechanisme²⁶.

Bij begeertedriehoeken dient er ook sprake te zijn van een begeerd object. Juist nu het begeerde object is in de genoemde casus nauwelijks geëxpliciteerd.

De volgende voorzichtige gedachten noteerde ik desondanks voor mezelf, er in alle voorlopigheid van uitgaand dat achter de genoemde evidente voorbeelden van extrinsieke waarde van dader en benadeelde begeertedriehoeken schuil gaan.

Ad. a: de dader in het perspectief van de benadeelde. Er lijkt in de beschrijving ingezet te zijn op de traumatische effecten van het misbruik op de benadeelde, hetgeen binnen het kader van een pastorale gids voor de hand liggend is. Eén verlangen is echter steeds aanwezig in de casus: het verlangen van Mirjam naar (helende) aandacht en nabijheid [6, 38].

Ad. b: de dader in het perspectief van de gemeente. Achter de grote waarde die aan Willem wordt toegekend kan het verlangen schuil gaan naar een niet-angstige omgang met jongeren in de gemeente. Vele (groot)ouders hebben het gevoel nauwelijks contact te hebben met kun (klein)kinderen en kunnen van de weeromstuit streven naar een helend contact 'via' Willem.

Ad. c: de benadeelde in het perspectief van de dader. Alleen in deze relatie wordt het begeerd object in de casus evident tot uiting gebracht. Het is Willems begeerte zich de sterke man te voelen, groot en vaderlijk. Hij wil zijn eigen leven leiden, ook op seksueel gebied - en hij heeft de mogelijkheid daartoe 'bij Mirjam gevonden' [39].

Ad. d: de benadeelde in het perspectief van de gemeente. Het geheel van de casus roept een beeld op dat de omstanders van Mirjam een gehoorzaam en vroom leven verwachten. Ook Willem spreekt haar daar op aan [61]. Je kunt het verlangen van (groot) ouders vermoeden naar een tegenvoorbeeld voor (klein)kinderen die de

²³ Idem, 103.

²⁴ Idem, 108.

²⁵ Idem, 170.

²⁶ In "Het boze oog" spreekt (de zwart gemaakte) Moen tot heer Bommel de gedenkwaardige woorden: "Men zal altijd iemand zoeken om zwart te maken. [...] wanneer de tong weer duister wordt brengt hij onheil over hem die anders is." Geciteerd naar M. Toonder (2005³) *Het beste van Bommel*. Amsterdam: de Bezige Bij, 62.

leeglopende en vergrijzende kerk achter zich laten, dan wel vragen stellen die ze zelf niet durven te stellen.

Rutter expliciteert in zijn boek datgene waarnaar de begeerte uitgaat van zowel de hulpverlener die de hulpverleningsrelatie misbruikt als de benadeelde. Het door Rutter genoemde taalveld (dat bij hem in een psychologisch kader staat) lijkt in het algemeen ook in de perspectieven van zowel dader als benadeelde in deze casus adequaat: relaties van onmetelijke waarde, verlangen naar heling van innerlijke wonden, hoopvolle fantasie, de magische illusie van seks als helende weg.

§ 9. *Evaluatie*

De belangrijkste observaties in mijn ogen zijn:

- het lezen van de casus met het model van de begeertedriehoek in het achterhoofd verbreedt mijn inzicht in de mechanismen die schuil gaan achter seksueel misbruik in pastorale relaties en helpt mij om meervoudig loyaal te zijn;
- het denken in het spoor van de begeertedriehoek maakt mij alert voor signalen van extrinsiek toegekende waarde en de risico's die daarmee zijn verbonden;
- de kennis van de begeertedriehoek geeft mij een verdiept inzicht in mijn eigen reacties bij het lezen van het materiaal en mijn eigen werkhouding;
- analyse van deze casus vanuit de gedachte van de begeertedriehoek laat zien dat (dreigende) desintegratie van een kerkelijke gemeente bij seksueel misbruik zich allereerst lijkt te willen oplossen door de beide 'hoofdpersonen' te bekleden met de extra waarde van macht - op die wijze herkadert de gemeenschap de begeertedriehoek en wordt de begeerte opnieuw intern bemiddeld; het is fascinerend om allereerst te kijken naar de mogelijkheid dat een dader of een benadeelde wordt geofferd²⁷ (in de casus is sprake van wanorde, indifferentiatie en het oplossen van de verschillen die Willem en Mirjam belichamen door hen in een 'kamp' te betrekken) maar procesmatig is de vraag wat de groepen in de gemeente nu precies verlangen interessanter dan de vaststelling dat het zondebokmechanisme dreigt toe te slaan.

Één en ander betekent voor het werk van de gemeentebegeleider:

- dat het hanteren van het model van de begeertedriehoek meervoudige partijdigheid bevordert, en kan helpen om de vele perspectieven en mogelijk begeerde objecten niet uit het oog te verliezen (wat kan gebeuren als de blik als vanzelf wordt getrokken naar de dader);
- dat de begeertedriehoek een denkwijze kan vormen om met betrokkenen een (helende) weg naar de toekomst te wijzen -
 - in het geval van de dader door gesprekken te doen plaatsvinden over wat hij uiteindelijk hoopt te vinden in de grensoverschrijdende omgang met de pastorant en zo inzicht te verkrijgen in de schade die hij veroorzaakt, zich te bekeren en - waar mogelijk - schade te herstellen;
 - in het geval van de benadeelde door het verlangen te doen onderzoeken dat schuilgaat achter de meerwaarde die hij toekent aan

²⁷ Zie bijvoorbeeld Veerman 2007. Girard 1986b, 60v, doet vermoeden dat de extra toegevoegde dimensie van de macht voorziet in de voorwaarden om de zondebok een sacrale betekenis toe te kennen.

- de dader en met dát verlangen therapeutisch en pastoraal een helende weg te gaan²⁸;
- in het geval van de gemeente door de kerkenraad beleidsmatig op het spoor te zetten van de achtergrond van het toekennen van meerwaarde aan pastor en/of benadeelde, en te onderzoeken hoe dit (verborgen) verlangen expliciet kan worden gemaakt en op een heilzame wijze beantwoord²⁹;
- dat de begeleider bij het preventief voorlichten pastores, ambtsdragers en pastoraal verantwoordelijken nader inzicht kan verschaffen over het *waarom* van de distantie in een pastorale relatie en het risico van het te klein worden van deze distantie.

§ 10. Literatuur

- Borg, M.B. ter (1987) "René Girard en de begeerte." in: *Intermediair* 23-4, 49, 53 (recensie van Girard 1986a en 1986b)
- Dam, G. van & Eitjes, M. (1994) *'Een pastor moet je toch kunnen vertrouwen!' Over seksueel misbruik door pastores*. Zoetermeer: Meinema
- Ganzevoort, R.R. & Veerman, A.L. (1999) *Geschonden lichaam. Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Girard, R. (1986a) *De romantische leugen en de romaneske waarheid*. Kampen: Kok Agora
- Girard, R. (1986b) *De zondebok*. Kampen: Kok Agora
- Korfage, J. (1994) "Over de zondebok, de ander en de massa." (literatuurscriptie culturele antropologie, RUU)
- Lascaris, A. (1984) "De medemens." in: *Tijdschrift voor theologie* nr. 24, 115-137
- Lascaris, A. (1995) "René Girard onder de filosofen" in: *Filosofie* 5/3, 57vv
- Rutter, P. (1990) *Er zijn grenzen! Sex als machtsmisbruik van hulpverleners met hun vrouwelijke cliënten*. Utrecht: Het Spectrum
- Uden, M. van (1988) *Rouw, religie en ritueel*. Baarn, 67-79
- Veerman, A.L. (2005) *Ontredderd. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd*. Zoetermeer: Boekencentrum
- Veerman, A.L. (2007) "Wolf of zondebok? De plaats van de tuchtmaatregel in het proces in de gemeente na seksueel misbruik door de predikant" in: *Kerk en theologie*
- Vogelsang, J.D. (1993) "From denial to hope: a systemic response to clergy sexual abuse." in: *Journal of religion and health* vol. 3.2 no. 3, 197-208
- Zomer, S. (2004) *Tot ik weer vliegen kon... een verhaal van seksueel misbruik door een pastor*. Kampen: Kok

²⁸ Deze benadering is breder dan het zoeken naar een oorzaak in het individu met alle daarbijbehorende mogelijke psychologische valkuilen (vergelijk Rutter, 190vv).

²⁹ Vogelsang 1993 reikt een mogelijk kader aan voor analyse van de bestuurlijke structuren.